
Selvantennende mennesker

TIDLIGERE I TIDSSKRIFTET

JULIE DIDRIKSEN

julie.didriksen@tidsskriftet.no

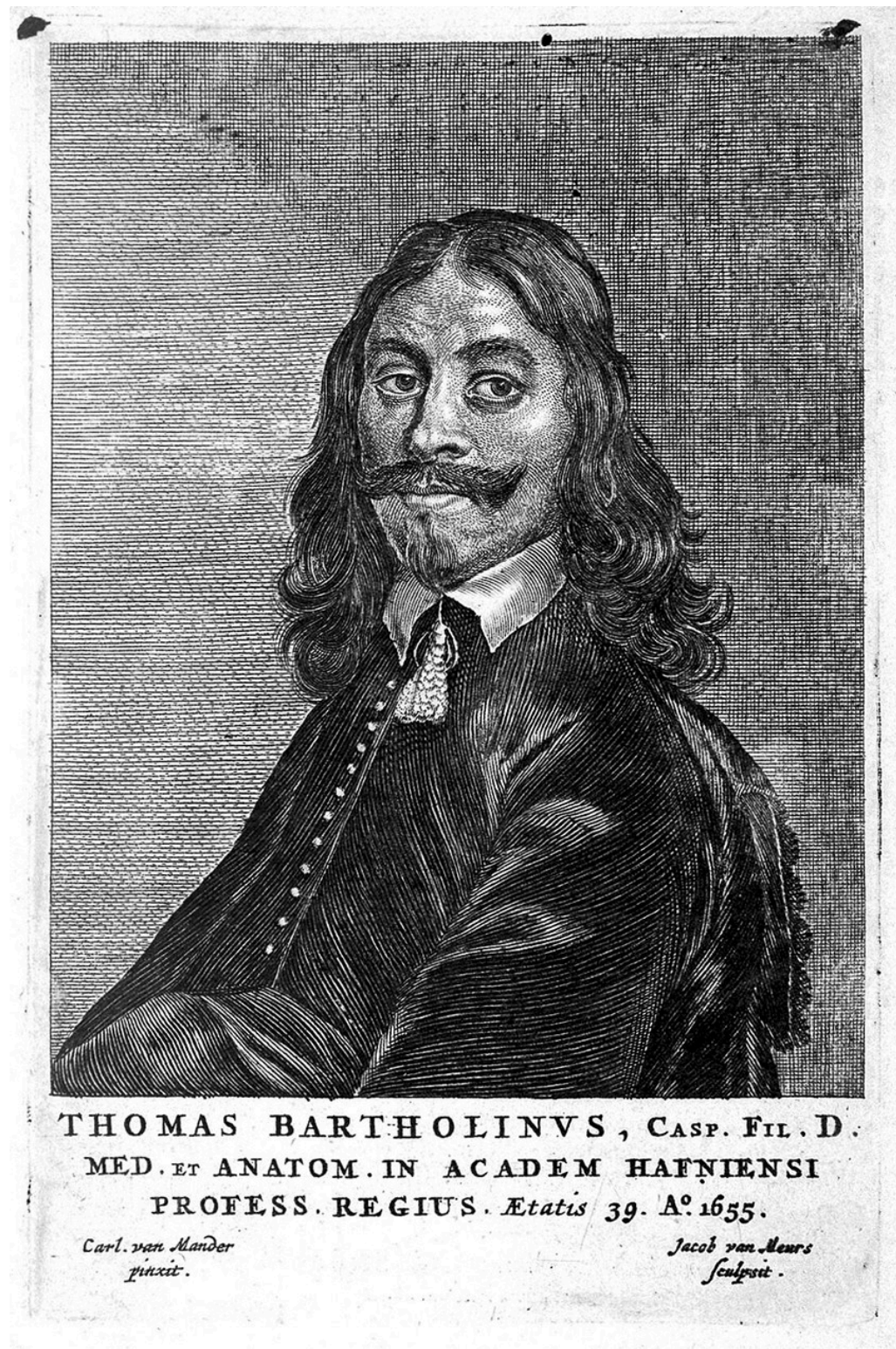
Tidsskriftet

Historier om mennesker som spontant har tatt fyr, uten noen form for tennkilde fra utsiden, har blitt fortalt i flere hundre år. Tilstanden, kanskje best kjent under navnet *spontaneous human combustion*, har blitt beskrevet i 200–300 tilfeller, men man regner vanligvis med at det simpelthen fantes en ekstern tennkilde man ikke kjente til. I 1925 forsøkte en lege å ta knekken på denne «merkelige gamle overtroen» i Tidsskriftets spalter. Det skal sies at anekdoter har fortsatt å dukke opp helt opp til vår tid, så helt vellykket var det ikke. Under følger et utdrag fra artikkelens første del (Tidsskr Nor Lægeforen 1925; 45: 470–5).

«Combustio spontanea» - drankernes

selvforbrænding. En merkelig gammel overtro.

Av overlæge Johan Scharffenberg.

Thomas Bartholin. Illustrasjon: PBM / Wellcome Collection

I de menneskelige vildfarelsers lange og brogede historie er de videnskabelige vildfarelser et særlig eiendommeligt og lærerikt kapittel. Det er lettere at undskylde, at menigmand gjennom hundreder av aar kan holde fast ved en grundløs overtro – særlig naar den har presteskapets sanktion, som f. eks. heksetroen – end at læger og naturforskere gjennom lange tider fastholder

forestillinger uten rot i virkeligheten, – f. eks. læren om at pulsaarene inneholdt «livsluft», ikke blod. Denne lære gjorde dog William Harvey ende paa allerede for 300 aar siden (1628). Men den «videnskabelige» overtro, at menneskelegemet under visse forhold kunde bli brændbart, endog i levende live, læren om «combustio spontanea» holdt sig helt til vor tid. Da det særlig var drankerne denne lære gjaldt, og da denne absurde forestilling tidligere har spillet en viss rolle i avholdsagitationen, tør en redegjørelse ha sin berettigelse og interesse i dette tidsskrift.

«Man betragtet altsaa selvforbrændingen som den typiske drankerdød»

Oprindelig har man vistnok ved «combustio spontanea» forstaat en ild som opstod av sig selv i legemets indre og gav sig tilkjende ved, at en lue stod ut av munden eller andre legemsaapninger eller brøt frem gjennom huden, og slike tilfælder er virkelig ogsaa skildret i litteraturen, dog som store sjeldenheter. Men man henførte snart ogsaa til denne formentlige «selvforbrænding» tilfælder hvor gnisten kom utenfra, men hvor legemet selv vedlikeholdt ilden og brændte op som et stykke træ bare efterlatende litt aske o. l. Adskillige slike tilfælder er omtalt i den medicinske literatur, og det er skrevet lærde avhandlinger og fremsat dristige «videnskabelige» hypoteser om denne merkelige tilstand langt ut i det 19de aarhundrede. Jeg har ikke hat tid og anledning til at efterforske den første oprindelse til denne overtro, – muligens gaar den helt tilbake til middelalderens medicin. Da denne frygtelige død især antokes at ramme brændevinsdrinkere, er det tænkelig, at denne forestilling ikke er ældre end kjendskapet til destillationen. I skandinavisk medicinsk literatur møter man den, saavidt jeg vet, først hos den berømte danske anatom Thomas Bartholin (1616–1680). Men i det tilfælde, han offentliggjorde, forelaa det netop ikke «selvforbrænding», og kuriøst nok vakte netop dette forhold tvil om hvorvidt døden da virkelig kunde skyldes brændevinsdrik, – man betragtet altsaa selvforbrændingen som den typiske drankerdød. (...)

«De hølærde», som professorerne kaldtes, drog saaledes ikke i tvil, at man kunde dø av «overflødig brændevinsdrik», som om luen ikke stod ut av halsen og læberne ikke blev brunbrændt. Men netop ved disse uttrykk godkjendte de samtidig forekomsten av «combustio spontanea». (...)

«Bartholin skriver, at det 'ikke er fremmed hverken for fornuften eller for erfaringen, at der kan tændes en flamme i maven paa grund av overdreven brændevinsdrik'»

Bartholin hadde allerede før skrevet om selvforbrændingen i sin samling av «sjeldne anatomiske hændelser» (Thomæ Bartholini Historiarum anatomicarum rariorum centuria I et II, Amsterdam 1654). Her findes s. 109–110 et stykke «Flamme fra maven» (i Centuria prima: Historia LXX. Flamma ex ventriculo). Bartholin skriver, at det «ikke er fremmed hverken for fornuften eller for erfaringen, at der kan tændes en flamme i maven paa grund av overdreven brændevinsdrik», og han nævner et tilfælde fra Lyon, som hans lærer professor Moreau i Prais har fortalt ham, og et som Adolf Vorstius i

Leyden har meddelt ham. Bartholin tilføier saa: «Vi erindrer et lignende tilfælde som blev forelagt Kjøbenhavns universitets raad» («similem casum Senatui Academico Hafniensi propositum meminimus»). Det er overveiende sandsynlig, at han sigtet til det her nævnte tilfælde fra 1635, skjønt dette jo netop utmerket sig ved, at der ikke var iagttat nogen flamme! Denne unøiaktighet forklarer, at Bartholin i midten av det 19de aarhundrede citertes som autoritativ kilde for det første offentliggjorte tilfælde av selvforbrænding. I den strid, som Liebig's i det følgende omtalte kritik av læren om «combustio spontanea» fremkaldte, sammenstilte en retslæge dr. Graff, som var tilhænger av denne lære, de i litteraturen foreliggende tilfælder, – rækken begynder) med «Bartholins første meddelelse i aaret 1663», altsaa utvilsomt tilfældet fra Halland 1635, som ikke var nogen «selvforbrænding», men allikevel kom til at tjene som støtte for denne overtro. (...)

«De søkte at forklare fænomenet uten sikkerhet for dets virkelighet»

Jeg har ikke fulgt den videre utviklingen av læren om selvforbrændingen i den medicinske litteratur i det 17de og 18de aarhundrede. I alt skal det ifølge Liebig bare være beskrevet 45–48 tilfælder indtil midten av det 19de aarhundrede. Emnet fengslet allikevel i adskillig grad oppmerksomheten, og det er betegnende for den gamle spekulative retning inden lægevidenskapen, at den ene forfatter efter den anden opstilte hypoteser til forklaring av «selvforbrændingen», uten nogensinde selv at ha set et slikt tilfælde. De søkte at forklare fænomenet uten sikkerhet for dets virkelighet.

«Overhodet stammer de fleste feil og overdrivelser i avholdsagitationen oprindelig fra videnskapsmændene selv»

Liebig sier træffende, at «det neppe gives noget mer iøienfaldende eksempel paa forskjellen mellem den nuværende og den tidligere metode i undersøkelsen og bevisførelsen paa naturforeteelsernes omraade end den saakaldte selvforbrænding av det menneskelige legeme, som er blit anerkjendt i medicinen som en kjendsgjærning og anset som en værdig opgave for videnskabelige lægers forklaring». Det er virkelig flaut at se, at spørsmålet behandledes i fuldt alvor i medicinske encyklopædier, lærebøker i retsmedicin, videnskabelige tidsskrifter og monografier langt ut i det 19de aarhundrede, – ja, «selvforbrænding» kunde endog i retsmedicinske erklæringer bli nævnt som dødsaarsak.

Under disse omstændigheter er det ikke at undres over, at «selvforbrændingen» også fik en plass i avholdsagitationen, navnlig i den gamle kamp mot brændevinet. Overhodet stammer de fleste feil og overdrivelser i avholdsagitationen oprindelig fra videnskapsmændene selv. (...)

Publisert: 4. april 2022. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.21.0869
© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 24. juni 2026.